

УДК 016:55:929(477)

*Наталія Володимирівна ОСІННЯ,
молодший науковий співробітник
Інституту геотехнічної механіки
імені М. С. Полякова
НАН України (м. Дніпропетровськ).*

УЧЕНИЙ-ГЕОЛОГ О. В. ГУРОВ: БІОГРАФІЯ, НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Висвітлено життєвий шлях, науково-педагогічну діяльність професора Харківського університету Олександра Васильовича Гурова. Проаналізовано наукові праці ученого. Висвітлено роль О. В. Гурова у створенні інформаційного ресурсу з геологічних наук.

Ключові слова : О. В. Гуров, геологія, гідрогеологія, інформаційний ресурс, бібліографія.

The paper highlights the biography and scientific-pedagogic activity of Aleksandr Vasilyevich Gurov, Professor of Kharkov University. Scientific works of the geologist are analyzed, and the role of A.V. Gurov in the formation of the information resource in the domain of geological science is emphasized.

Key words: A. V. Gurov, geology, hydrogeology, information resource, bibliography.

Освещены жизненный путь и научно-библиографическая деятельность профессора Харьковского университета Александра Васильевича Гурова. Проанализированы научные труды ученого. Показана роль А. В. Гурова в создании информационного ресурса по геологическим наукам.

Ключевые слова: А. В. Гуров, геология, гидрогеология, информационный ресурс, библиография.

На сучасному етапі розвитку України гостро постають проблеми формування національної самосвідомості та відродження духовно-інтелектуального потенціалу нашої країни. Зокрема вітчизняна історіографія поповнилася низкою праць, які в тій чи іншій мірі відображають розвиток природознавства в Україні (В. І. Онопрієнко, М. С. Демидюк та інші), висвітлюють долі та окремі періоди науково-педагогічної діяльності відомих учених-геологів дореволюційного періоду (Є. П. Ларченков, О. П. Кравчук,

Г. О. Кравчук, Д. Є. Макаренко та інші). Визначна роль у геологічному дослідженні України належить Олександрову Васильовичу Гурову (1843–1921) — відомому вченому-геологу, визнаному регіональному гідрогеологу, професорові Харківського університету та Харківського технологічного інституту, неперевершеному знавцеві геологічної будови Полтавщини, Харківщини і Приазов'я та корисних копалин України, самовідданому дослідникові Донбасу, першовідкривачу кам'яної солі у Бахмуті, яскравому новатору у вивченні гірських порід і скам'янілостей, талановитому педагогові та популяризатору геологічних знань, ініціаторові створення першої як в Україні, так і в Росії глибокої артезіанської свердловини. Його дослідження та наукова спадщина є вагомим джерелом у вивченні тогочасного стану розвитку геологічних знань, була й залишається бездоганним зразком високої бібліографічної культури вченого та його внеском у створення інформаційно-бібліографічного ресурсу з питань геології.

Історіографія наукової спадщини О. В. Гурова має свою історію: з'являється вона у першому десятиріччі ХХ ст., найзначиміші дослідження належать до 50–70-тих рр. минулого століття, а початок ХХІ ст. ознаменувався новим сплеском інтересу до наукових праць ученого. Так, загальним питанням наукового доробку О. В. Гурова присвячені статті В. В. Бокотей, С. І. Шумейко, В. П. Макридіна, Д. М. Соболева, В. В. Тихомирова, К. Й. Новик [2; 16], гідрогеології — К. А. Немець, Г. М. Захарченко [14], геоморфології — Н. І. Дмитрієва та В. І. Редина [13], кристалічним породам — К. Н. Савич-Заблоцького, участі у Товаристві дослідників природи при Харківському університеті — Гельфенбейна, С. П. Рудої, В. С. Савчука [20], стислі біографію та нарис наукової діяльності ученого містять праці Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, В. П. Бузескула, І. П. Осипова, М. А. Шипа, Г. О. Косінової, В. С. Курило, В. І. Подова [1; 18; 21], деякі аспекти створення бібліографічного ресурсу щодо геологічного вивчення Полтавської губернії висвітлено у нашій праці «Бібліографічна культура учених-геологів та гірників — основа створення бібліографічного ресурсу (середина ХІХ – початок ХХ ст.)» [17]. Та усебічного цілісного уявлення про внесок О. В. Гурова у створення інформаційного ресурсу з геології досі не існує.

Метою статті є спроба проаналізувати життєвий шлях і різносторонню діяльність О. В. Гурова та показати його внесок у розвиток книгознавчого та бібліографічного ресурсу з геології.

Головними джерелами для написання статті стала наукова спадщина О. В. Гурова, що, на жаль, розосереджена по всіх найстаріших бібліотеках України. Найбільш повно вона представлена у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (відділ колекцій рідкісних видань і рукописів), Науковій бібліотеці Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (відділ рідкісних книг і рукописів), Науковій бібліотеці Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ), Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та Дніпропетровській обласній науковій бібліотеці.

С. І. Вавилов писав, що історія науки не може обмежуватися лише вивченням розвитку ідей — вона повинна торкатися живих людей із їхніми особливостями, талантами, залежністю від епохи. Життя, науково-педагогічна та бібліографічна діяльність О. В. Гурова — не лише яскравий приклад самовідданого служіння українській геологічній науці, а й чудова можливість для саме такого різнобічного та наповненого реаліями живого буття персонажа біографічного дослідження.

Олександр Васильович Гуров — відомий представник харківської школи геологів. Наукова спільнота знала його як видатного геолога широкого профілю, котрий зробив вагомий внесок у різні галузі геології. Із довідкових видань відомо, що він закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету та був залишений в університеті для підготовки до професорського звання з геології та мінералогії. Протягом двох років О. В. Гуров перебував у відрядженні за кордоном, де ретельно працював у музеях і лабораторіях університетів Парижа і Лондона, аби набути глибших знань із геології, петрографії та палеонтології. Після повернення в Україну зайнявся фундаментальними дослідженнями широкого спектра геологічних наук, здійснив численні геологічні подорожі та екскурсії, особливо по Донецькому кам'яновугільному ба-

сейну, Харківській і Катеринославській губерніях. У 1880 р. О. В. Гуков почав викладацьку діяльність у Харківському університеті та за вісім років (1888 р.) захистив докторську дисертацію. Незабаром його було затверджено професором і Олександр Васильович очолив кафедру геології. Крім того читав курс мінералогії у Харківському технологічному інституті [1; 2; 21; 22].

О. В. Гуков був чудовим педагогом, гідним продовжувачем традицій харківської школи геологів, який виховав плеяду талановитих фахівців. Водночас він став одним із найвидатніших українських геологів — знавцем геології Донецького басейну [2; 16]. Також проводив геологічні дослідження на території Харківської, Катеринославської, Полтавської, Курської, Воронезької губерній і Облaсті Війська Донського, здійснював численні експедиції, екскурсії та подорожі до Криму, Західного Сибіру, на Кавказ і Середній Урал [2].

Насамперед учений вирішував проблеми прикладної геології, беручи активну участь у розвідках кам'яного вугілля, залізних руд, каоліну, кам'яної солі, міді, мергелю та інших корисних копалин. Під його керівництвом пробурена перша свердловина, що відкрила в Бахмуті (нині — м. Артемівськ) поклади кам'яної солі, а відома глибока свердловина у Харкові розкрила підкрейдову артезіанську воду. Саме це перше глибоке буріння у Харкові, успішно проведене під керівництвом О. В. Гурова, стало віхою в історії геологічного та гідрогеологічного вивчення Харківщини й усїєї Дніпровсько-Донецької западини, бо дало змогу відкрити її багаті підкрейдові артезіанські води (були визначені підземні водоносні горизонти на території Харківської, Полтавської та Катеринославської губерній). У 1905–1917 рр. вчений провадив часткові гідрогеологічні дослідження, пов'язані з бурінням свердловин на воду, вивчав перші підкрейдові свердловини Полтави, проводив численні консультації установам і окремим особам із питань геологічних і гідрогеологічних досліджень. Його гідрогеологічна діяльність сприяла розвитку прикладної гідрогеології, пов'язаної з бурінням артезіанських свердловин і поглинаючих колодязів, обладнанням ґрунтових колодязів, питних і мінеральних джерел, будівництвом ставків.

О. В. Гуров одним із перших застосовував оптичний і мікроскопічний методи для дослідження кристалічних гірських порід. Зокрема під його керівництвом вперше в нашій країні було проведене мікроскопічне дослідження кам'яного вугілля [15]. Це сприяло тому, що породи, які раніше визначалися тільки за зовнішнім ознакам, отримали в працях ученого повну петрографічну характеристику.

Також надзвичайно цінними є польові спостереження вченого та його висновки. Так, саме О. В. Гуров з'ясував у загальних рисах стратиграфію кристалічних сланців і гнейсів Української плити та їхній стосунок до вивержених порід, послідовність в утворенні гранітних інтрузій і жильних порід, установив найголовніші напрямки тектонічних дислокацій на Приазовському масиві та лівобережжі Дніпра та їхню відносну древність. Висновки вченого щодо складу, стратиграфії та тектоніки докембрію кристалічної Української плити досі лежать у засновку наукових уявлень щодо цього. А що ці висновки завжди базувалися на значних фактичних матеріалах, здобутих у ході численних польових спостережень, маємо визнати О. В. Гурова також видатним стратиграфом-фауністом [16], який здійснив значну роботу щодо описування органічних решток кам'яновугільних відкладів Донбасу, зокрема систематичного опису палеофлори та фауни.

Згодом учений обстежував родовища мідних і поліметалевих руд у Казахстані. Наприкінці 90-х рр. займався вирішенням питання щодо підземних вод у зв'язку зі зрошенням виноградників у Кахетії тощо. У цих та інших численних експедиціях зібрав багатющі геологічні та палеонтологічні колекції, котрі подарував геологічному музеєві Харківського університету.

На початку ХХ ст. О. В. Гуров був у відрядженні за кордоном із метою ознайомлення з постановкою музейної справи в установах Парижа та Відня [2]. У бібліотеках Харкова збереглися видання, подаровані їм ученим після цієї поїздки.

Широко відомо, що сенс наукових публікацій полягає у розвиткові наукової комунікації, обміні знанням і поширенні своїх поглядів. Тому, хоча науковий текст і є текстом інформативного характеру, слід брати до уваги також притаманні йому авторські риси. Так, усі публікації О. В. Гурова

відзначалися актуальністю, достовірністю наведених фактів і обґрунтованістю теорій, а також своєчасністю та значимістю для суспільства загалом. А що попри любов до лаконічності висловлювання та максимально чіткої логічної аргументації, вчений широко використовував багатючий ілюстративний матеріал і численні бібліографічні посилання, його праці стали також вагомим внеском до джерелознавчої бази історії розвитку геологічних наук України.

Перша публікація О. В. Гурова з'явилась у 1868 р., останні — у першому десятиріччі ХХ ст. Отже, вчений активно працював у галузі більше сорока років! Максимальна кількість публікацій припадає на середину 80-х – початок 90-х рр. ХХІ ст. Спектр їхньої тематики, видів і типів видань дуже широкий. Це статті в періодиці та наукових працях, монографії, навчальні посібники та підручники, дисертації, доповіді на з'їздах, некрологи. Дослідження опубліковані в різних періодичних виданнях: «Труды общества испытателей природы при Харьковском университете», «Ежегодник по геологии и минералогии России», «Записки РТО», «Южно-русский горный листок», «Екатеринославские губернские ведомости», «Харьковские губернские ведомости». Були публікації як російською, так і французькою мовою. Монографії друкувалися у Харкові та Санкт-Петербурзі.

Перші публікації О. В. Гурова присвячені геологічним дослідженням юрських відкладень Харківської губернії. Уваги заслуговує насамперед праця «Геологические исследования в южной части Харьковской губернии и прилежащих местностях» (1869 р.). Це була палеонтологічна монографія, що вперше давала вичерпне уявлення щодо донецької юри. Крім того, автор вперше зробив детальну паралелізацію розподілу скам'янілостей щодо інших країн. О. В. Гуров пише, що ця паралелізація залежить (окрім стратиграфічних відносин), від точного визначення скам'янілостей і точного знайомства з їх розподілом у даній місцевості. Учений уточнює, що «...за правильність розподілу по пластах можливо цілком поручитися, коли сам виймаєш із породи раковину чи інше викопне та записуєш до журналу...» (тут і далі перекр. укр. — Н. О.) [4, с. 2]. Монографія має дві частини: палеонтологічну та геогностичну. В палеонтологічній дано опис

викопних рештків за схемою: клас, рід, джерело інформації, іноді примітки. Посилання на літературу мають від однієї до дев'яти позицій. Глибина ретроспекції коливається в межах трьох–п'ятидесяти років. Інформація наведена з німецької, французької, англійської та російської мов. Бібліографічні посилання на зарубіжних і вітчизняних авторів є також у примітках. Перший розділ може розглядатися як ґрунтовна довідково-бібліографічна розвідка з питань донецької юри. У геогностичній частині з бібліографічного погляду привертає увагу фундаментальна оглядова інформація, де автор в хронологічному порядку оцінює праці зарубіжних і вітчизняних авторів щодо кам'яновугільної, пермської та юрської формацій із посиланнями на їхні роботи. Це була перша спроба створення ретроспективної оглядової бібліографії з цієї проблеми в Україні.

Значне місце в науковій спадщині О. В. Гурова посідають також питання гідрогеології, що прямо пов'язане з тогочасними нагальними суспільними запитам. Оскільки на початку 60-х рр. XIX ст. перед Харківською губернією у зв'язку з розвитком промисловості постало завдання подальшого розширення системи водопостачання, саме вона виявилася однією із перших у Європейській Росії, що стала на шлях експлуатації глибоких водоносних горизонтів. Саме з цими практичними завданнями і були пов'язані теоретичні питання регіональної гідрогеології, порушені у працях О. В. Гурова кінця 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. [14]. У них учений не лише узагальнює значний фактичний матеріал із регіональної гідрогеології (результати першого глибокого буріння в Харкові та подальші гідрогеологічні прогнози), а й розробляє схему стратиграфічного підрозділу осадових товщ, виділяє та характеризує основні водоносні горизонти досліджених територій.

Також під керівництвом О. В. Гурова були проведені гідрогеологічні експедиції до Катеринославській губернії, що надали цінні відомості з регіональної гідрогеології. Як наслідок у праці «Гидрогеологическое исследование Павлоградского и Бахмутского уездов Екатеринославской губернии» (1893 р.) докладно розглянуте питання щодо утворення підземних вод у різних формаціях порід північно-західної окраїни Донецького кряжу, виділені артезіанські

площі та зроблені висновки щодо багатства підземної води різних геологічних горизонтів [7].

Підсумовуючи оглядовий аналіз циклу гідрогеологічних праць ученого (глибина дослідження, багатство фактичного матеріалу, наявність оглядової інформації, використання значного ілюстративного матеріалу), можемо з певністю констатувати, що О. В. Гуков зробив значний внесок у розвиток регіонально-гідрогеологічного вивчення лівобережної України.

Так само вчений чимало доклався до вивчення на території України утворювань різного віку — від докембрійського до четвертинних. Його праця «Геологический очерк кристаллических пород в Мариупольском и Бердянском уездах» (1880 р.) [5] стала першим описом докембрійських кристалічних порід, їх стратиграфії та тектоніки Приазовського масиву. (До О. В. Гукова з геології цього району існували тільки уривчасті спостереження). Значна частина монографії присвячена оглядові теоретичних питань, які виникли у автора у зв'язку з геологічними дослідженнями, адже саме тоді ним уперше був застосований оптичний метод для дослідження та визначення кристалічних порід, з'ясовані основні риси стратиграфії та тектоніки докембрію Приазовського масиву, даний опис жильних порід і наведені численні спостереження над умовами залягання кристалічних сланців. Значний інтерес представляє також бібліографія у примітках. Праця має велике значення як для історії геологічного та петрографічного дослідження Приазовського масиву, так і як перше науково-практичне видання, на яке згодом масово посилалися вітчизняні геологи.

У 1882 р. у «Трудах Общества испытателей природы при Харьковском университете» була надрукована одна з найважливіших праць ученого — «К геологии Екатеринославской и Харьковской губерний», де вперше досліджено кристалічні породи порожистої частини Дніпра та багато уваги приділено диференціації гранітів і детальному описові пегматитів [10]. До появи цієї публікації у літературі існувала лише стисла інформація про кристалічні породи берегів Дніпра між Катеринославом (нині — м. Дніпропетровськ) і Олександрівськом (нині — м. Запоріжжя). У роботі О. В. Гукова міститься значний фактич-

ний матеріал щодо умов залягання кристалічних порід і послідовності утворення інтрузій, вперше визнена залежність між утворенням порогів і тектонікою докембрійського кристалічного фундаменту. Монографія складалася з передмови та п'яти розділів із висновками. До кожного розділу подана бібліографія у примітках. Найактивніше цитовані автори: І. Ф. Леваковський, Н. Д. Борисяк, М. Барбот де Марни, Zirkel, Rosenbuch, Murchison. Ретроспекція сягає півстоліття.

Систематичний опис викопних органічних рештків, зібраних у Донбасі опублікований О. В. Гуровим у роботі «Ископаемые органические остатки Донецких каменноугольных осадков» (1872 р.) [9]. Учений зробив цікавий історичний огляд досягнень палеонтології та стратиграфії, а його міркування щодо палеонтологічного методу при визначенні геологічного віку порід, не зважаючи на свою ідеалістичну направленість, і досі являють значний науковий інтерес [16]. Низку надзвичайно важливих спостережень і припущень зробив учений також у праці «Геогностическое описание Дружковского месторождения каменного угля Бахмутского уезда» (1877 р.) [3]. Зокрема він вказав на велике значення в гірничопромисловому відношенні червоних і строкатих глин, висловив припущення про підземний зв'язок між окремими вугільними родовищами. А його міркування щодо поширення нижнього карбону до заходу від Донецького басейну було підтверджене лише після Другої світової війни [16]. Праця також містила вичерпні бібліографічні посилання.

Назрілі потреби геологічної науки відобразила і педагогічна діяльність О. В. Гурова. Так, у 80-х рр. XIX ст. вийшло декілька його підручників із питань геології, мінералогії та палеонтології, що цілком відповідали тогочасним вимогам учбового процесу, мали багатющий ілюстративний матеріал і відразу стали цінними помічниками для студентів. Своє розуміння ролі і сенсу педагогічної праці він виклав також у некролозі свого колеги І. Ф. Леваковського (1894 р.), де не лише красномовно та натхненно описав його життя, педагогічну та наукову діяльність, а й настільки докладно проаналізував науковий доробок, що статтю справедливо можна вважати своєрідним біобібліографічним виданням [8].

У 1888 р. у типографії М. Ф. Зільберберга у Харкові надрукована фундаментальна праця О. В. Гурова «Геологическое описание Полтавской губернии», що стала його докторською дисертацією та нараховувала 1 010 сторінок тексту з 66 малюнками та геологічною картою [6]. У передмові автор писав, що вона є результатом геологічного дослідження, здійсненого ним у 1883–1884 рр. у Полтавській губернії з ініціативи та на кошти Полтавського губернського земства. Далі він наголошує, що це – не поодинокі ініціатива, а що «...земства почали останнім часом звертатися до докладних геологічних досліджень своїх територій. Стало входити у свідомість земських діячів, що геологія може надавати послуги земському господарству у багатьох відношеннях, оскільки ознайомлення з будовою ґрунту необхідне для відкриття корисних копалин, для будівельних цілей, для агрономії, пошуку підземних вод тощо» [6, с. 2].

У 1882 р. Полтавське губернське земство для ознайомлення з геологічною будовою краю та визначення корисних копалин постановило запросити геолога для систематичного вивчення губернії в геологічному відношенні. У 1883 р. О. В. Гуров отримав запрошення виконати цю роботу, але внаслідок особливостей геології Полтавської губернії, вимушений був витратити на виконання доручення земства більше часу, ніж передбачав. До 1885 р. учений встиг представити лише геологічну карту, тоді як текст геологічного опису Полтавської губернії був закінчений у рукописі лише у 1887 р. Геологічні дослідження дали можливість виявити у Полтавській губернії корисні копалини, показати умови їх залягання та економічне значення. О. В. Гуров писав, що «...знайдені корисні копалини не можуть рівнятися з тими, якими обдарована Катеринославська губернія, але й того, що знайдене, мені здається, достатньо для відшкодування витрат на дослідження...» [6, с. 3].

Праця містить два розділи. Перший — геологічний опис — являє собою систему описів відслонення по берегах річок. Йому передує стисла орографічна характеристика губернії, а до опису кожної річкової долини додано орогідрографічний нарис. У зв'язку з актуальним значенням, яке представляє Дніпро для Полтавської губернії в економічному плані, докладно розглянута будова його долини та

русла і частково сучасна геологічна діяльність цієї річки. Розділ другий містить загальні висновки щодо геологічної будови Полтавської губернії і має додаток — нарис корисних копалин. Наприкінці наведено практичні результати, що були досягнуті геологічним дослідженням Полтавської губернії (сім пунктів) і наукові висновки (п'ять пунктів).

Праця також стала значною подією у створенні ретроспективної регіональної бібліографії. Глибина ретроспекції — століття. Цитувались зарубіжні (98) і вітчизняні (65) автори. Були представлені монографії, статті, огляди, навчальні посібники.

Як бачимо, аналіз наукової спадщини О. В. Гурова засвідчує, що учений, володіючи високою бібліографічною культурою, своїми науковими працями, в яких обов'язково були присутні ґрунтовні огляди та прикнижкові та пристатейні посилання, створив фундамент геологічних інформаційних ресурсів і сприяв розвитку ретроспективної та оглядової геологічної бібліографії.

1. *Багалеї Д. И.* Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) [Текст] / Д. И. Багалеї, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. — Харьков : тип. Ун-та, 1906. — 329 с.
2. *Бокотей В. В.* Формирование научной школы геологов Харьковского университета (XIX – начало XX в.) [Текст] / В. В. Бокотей // Геол. журн. — 1994. — № 3. — С. 129–138.
3. *Гуров А. В.* Геогностическое описание Дружковского месторождения каменного угля Бахмутского уезда [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. — 1877. — Т. 11. — С. 193–226.
4. *Гуров А. В.* Геологические исследования в южной части Харьковской губернии и прилежащих местностях [Текст] / А. В. Гуров. — Харьков, 1869. — 194 с. : ил.
5. *Гуров А. В.* Геологический очерк кристаллических пород в Мариупольском и Бердянском уездах [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. — 1880. — Т. 14. — С. 27–94.
6. *Гуров А. В.* Геологическое описание Полтавской губернии : отчет Полтав. губерн. земству [Текст] / А. В. Гуров. — Харьков : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1888. — 1011 с. : ил.
7. *Гуров А. В.* Гидрогеологическое исследование (изучение подземных и родниковых вод) Павлоградского и Бахмутского уездов Екатеринославской губернии в виду обводнения и орошения края с приложением главы о полезных ископаемых : отчет Екатеринослав. губерн. земству [Текст] / А. В. Гуров. — Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберга, 1893. — 529 с. : ил.

8. *Гуров А. В.* Иван Федорович Леваковский (Некролог) [Текст] / А. В. Гуров. – Харьков : Тип. Зильберберга, 1894. – 12 с.
9. *Гуров А. В.* Ископаемые органические остатки Донецких каменноугольных осадков [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. – 1872. – Т. 6. – С. 1–68.
10. *Гуров А. В.* К геологии Екатеринославской и Харьковской губерний [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. – 1882. – Т. 16. – С. 1–448.
11. *Гуров А. В.* Курс геологии: читан. на 11 курсе Харьк. технол. ин-та [Текст] / проф. А. В. Гуров. – Харьков, 1888. – 600 с. : рис., черт.
12. *Гуров А. В.* Разведочное артезианское бурение на подмеловую воду в Харькове [Текст] / А. В. Гуров // VIII съезд рус. естествоиспытателей и врачей в С.-Петербурге, отд. 4. Геология и минералогия. – Спб., 1890. – С. 5–15.
13. *Дмитриев Н. И.* Вклад И. Ф. Леваковского и А. В. Гурова в геоморфологию УССР [Текст] / Н. И. Дмитриев // Бюл. Комиссии по изучению четвертичного периода. – 1953. – № 18. – С. 5–20.
14. *Захарченко Г. М.* Гидрогеология в Харьковском университете [Текст] / Г. М. Захарченко // УЗХУ. – 1955. – Т. 61. – С. 51–65.
15. *Логвиненко Н. В.* Заметки по истории исследования осадочных пород в Харьковском университете [Текст] / Н. В. Логвиненко // Там само. – 1955. – Т. 12. – С. 33–34.
16. *Новик Е. О.* История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700–1917) [Текст] / Е. О. Новик, П. В. Пермяков, Е. Е. Коваленко. – К. : Изд-во АН УССР, 1960. – 177 с.
17. *Осіння Н. В.* Бібліографічна культура учених-геологів та гірників — основа створення бібліографічного ресурсу (середина ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] // Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад : зб. ст. – Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2007. – С. 131–138.
18. *Подов В. І.* Історія Донбасу [Текст] / В. І. Подов, В. С. Курило. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2009. – 300 с.
19. *Савич-Заблоцкий К. Н.* История изучения кристаллических пород в Харьковском госуниверситете [Текст] / К. Н. Савич-Заблоцкий // УЗХУ. – 1955. – Т. 12. – С. 19–31.
20. *Савчук В. С.* Естественнонаучные общества Юга Российской империи : вторая половина ХІХ – начало ХХ в. [Текст] / В. С. Савчук. – Днепрпетровск : Изд-во ДГУ, 1994. – 232 с.
21. *Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905)* [Текст] / Под ред. И. П. Осипова и Д. И. Багалея. – Харьков : Изд. ун-та, 1908. – 357 с.
22. *Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона* : в 86 т. – Т. 18. – СПб. : Семеновская Типо-литография, 1893. – 989 с.

REFERENCES

1. Bagalej, D. I., Sumcov, N. F., & Buzeskul, V. P. (1906). *Kratkij ocherk istorii Har'kovskogo universiteta za pervye sto let ego sushhestvovanija (1805–1905)* [Brief Profile of History of Kharkov University for the First One Hundred Years of its Existence (1805–1905)]. Kharkov: tip. Un-ta. [in Russian].

2. Bokotej, V. V. (1994). *Formirovanie nauchnoj shkoly geologov Har'kovskogo universiteta (XIX – nachalo XX v.)* [Formation of Scientific School of Geologists of Kharkov University (XIX – early XX)]. *Geol. Zhurn.*, 3, 129–138. [in Russian].
3. Gurov, A. V. (1877). *Geognosticheskoe opisanie Druzhkovskogo mestorozhdenija kamennogo uglja Bahmutskogo uezda* [Geognostic Description of Druzhkovsky Coal Deposit of Bakhmut District]. *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 11, 193–226. [in Russian].
4. Gurov, A. V. (1869). *Geologicheskie issledovanija v juzhnoj chasti Har'kovskoj gubernii i prilezhashhijh mestnostjah* [Geological Studies in Southern Part of Kharkov Province and Adjacent Areas]. Kharkov. [in Russian].
5. Gurov, A. V. (1880). *Geologicheskij ocherk kristallicheskih porod v Mariupol'skom i Berdjanskom uezdah* [Outline of Geology of Crystalline Rocks in Mariupol and Berdyansk Districts], *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 14, 27–94. [in Russian].
6. Gurov, A. V. (1888). *Geologicheskoe opisanie Poltavskoj gubernii: otchet Poltavskomu gubernskomu zemstvu* [Geological Description of Poltava Province: Report to Poltava Provincial Government]. Kharkov: Tip. M.F. Zil'berberga. [in Russian].
7. Gurov, A. V. (1893). *Gidrogeologicheskoe issledovanie (izuchenie podzemnyh i rodnikovyh vod) Pavlogradskogo i Bahmutskogo uezdov Ekaterinoslavskoj gubernii v vidu obvodnenija i oroshenija kraja s prilozhenim glavy o poleznyh iskopaemyh: otchet Ekaterinoslavskomu gubernskomu zemstvu* [Hydrogeological Study (Study of Underground and Spring Waters) of Pavlograd and Bakhmut Districts of Yekaterinoslav Province in Terms of Flooding and Irrigation of the Area, with Attachment of Article on Mineral Deposits: Report to Yekaterinoslav Provincial Government]. Kharkov: Tip. i litogr. M. Zil'berberga. [in Russian].
8. Gurov, A. V. (1894). *Ivan Fedorovich Levakovskij (Nekrolog)* [Ivan Fedorovich Levakovskiy (Necrology)]. Kharkov: Tip. Zil'berberga. [in Russian].
9. Gurov, A. V. (1872). *Iskopaemye organicheskie ostatki Doneckih kamennougol'nyh osadkov* [Fossil Organic Remains of Donetsk Coal Deposits]. *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 6, 1–68. [in Russian].
10. Gurov, A. V. (1882). *K geologii Ekaterinoslavskoj i Har'kovskoj gubernij* [On the Geology of Yekaterinoslav and Kharkov Provinces]. *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 16, 1–448. [in Russian].
11. Gurov, A. V. (1888). *Kurs geologii: chitan. na 11 kurse Har'k. tehnol. in-ta* [Course of Geology: held at 11 course of Kharkov Technol. Institute]. Kharkov. [in Russian].
12. Gurov, A. V. (1890). *Razvedochnoe artezijskoe burenie na podmelovuju vodu v Har'kove* [Prospecting Artesian Drilling for Under-Cretaceous Water in Kharkov]. *VIII s'ezd russkijh estestvoispytatelej i vrachej v S.-Peterburge. Otd. 4. Geologija i mineralogija* (vol. 4, pp. 5–15). St. Petersburg. [in Russian].
13. Dmitriev, N. I. (1953). *Vklad I.F. Levakovskogo i A.V. Gurova v geomorfologiju USSR* [Contribution of I.F. Levakovskiy and

- A. V. Gurov in Geomorphology of the Ukrainian SSR]. *Bjul. Komissii po izucheniju chetvertichnogo perioda*, 18, 5–20. [in Russian].
14. Zaharchenko, G. M. (1955). *Gidrogeologija v Har'kovskom universitete* [Hydrogeology at Kharkov University]. *Uchjonnye zapiski har'kovskogo universiteta*, 61, 51–65. [in Russian].
 15. Logvinenko, N. V. (1955). *Zametki po istorii issledovanija osadochnyh porod v Har'kovskom universitete* [Notes on History of Sedimentary Rocks' Studies at Kharkov University]. *Uchjonnye zapiski har'kovskogo universiteta*, 12, 33–34. [in Russian].
 16. Novik, E. O., Permjakov, P. V., & Kovalenko E. E. (1960). *Istorija geologicheskikh issledovanij Doneckogo kamennougol'nogo bassejna (1700–1917)* [History of Geological Studies of Donetsk Coal Basin (1700–1917)]. Kyiv: Izd-vo AN USSR. [in Russian].
 17. Osinnja, N. V. (2007). *Bibliografichna kul'tura uchenyh-geologiv ta girnykiv — osnova stvorennja bibliografichnogo resursu (seredyna XIX–pochatok XXst.)* [Bibliographical Culture of Scientists-Geologists and Mining Engineers as the Basis for Bibliographical Resource Development middle XIX – early XX century]. In *Shidni slov'jany: istorija, mova, kul'tura, pereklad* (pp. 131–138). Dniprodzerzhinsk: DDTU. [in Ukrainian].
 18. Podov, V. I., & Kurylo V. S. (2009). *Istorija Donbasu* [History of Donbas]. Lugansk: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka". [in Ukrainian].
 19. Savich-Zablockij, K. N. (1955). *Istorija izuchenija kristallicheskih porod v Har'kovskom gosunivernsite* [History of Studies of Crystalline Rocks at Kharkov State University]. *Uchjonnye zapiski har'kovskogo universiteta*, 12, 19–31. [in Russian].
 20. Savchuk, V. S. (1994). *Estestvennonauchnye obshhestva Juga Rossijskoj imperii: vtoraja polovina XIX – nachalo XX v.* [Societies of Natural Sciences of the South of the Russian Empire: the Second Half of XIX Century – Early XX Century]. Dnepropetrovsk: Izd-vo DGU. [in Russian].
 21. Osipov, I. P., & Bagaleja, D. I. (Eds.). (1905). *Fiziko-matematicheskij fakul'tet Har'kovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushhestvovanija (1805–1905)* [Physics and Mathematics Faculty of Kharkov University During the first 100 years of its Existence (1805–1905)]. Kharkov: Izd. un-ta. [in Russian].
 22. Brokgauz, F. A. & Jefron, I. A. (Eds.). (1908). *Jenciklopedicheskij slovar'* [Encyclopedic Dictionary] (vol. 18). St. Petersburg: Semenovskaja Tipo-Litografija. [in Russian].

Учений-геолог О. В. Гуров: біографія, науково-бібліографічна діяльність.

Осішня Н. В., молодший науковий співробітник Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України (м. Дніпропетровськ).

Українська біографістика = *Biographistica ukrainica*. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 221–236.

Відзначено, що в сучасних умовах в Україні зростає інтерес до відродження вітчизняних постатей геологів ХІХ – початку ХХ ст. На тлі науково-практичної та педагогічно-просвітницької діяльності відомого ученого-геолога, визнаного регіонального гідролога, професора Харківського університету Олександра Васильовича Гурова показана його роль у створенні галузевої ретроспективної бібліографії, оглядової інформації та біобібліографії. Проаналізовано бібліографічне оснащення наукової спадщини ученого, яке розглядається як ознака його високої бібліографічної культури та важливіша складова створення інформаційно-бібліографічного ресурсу. Здійснено наукометричний аналіз доробку О. В. Гурова та виявлені найбільш значущі праці ученого з бібліографічної точки зору. Доводиться, що фундаментальною ретроспективною регіональною бібліографією можна вважати монографію ученого «Геологическое описание Полтавской губернии». Наголошено, що цикл гідро-геологічних праць О. В. Гурова зробив значний внесок у розвиток оглядової інформації з питань регіонально-гідрогеологічного вивчення лівобережної України, а стаття присвячена відомому ученому-геологові І. Ф. Леваковському стала біобібліографічним виданням.

Ключові слова: біографістика, О. В. Гуров, Харківський університет, геологія, гідрогеологія, ретроспективна бібліографія, оглядова інформація.

Scientist-Geologist O. V. Gurov: Biography, Scientific and Bibliographical Activities.

Osennyaya N. V., junior researcher at the Institute of Geotechnical Mechanics named MS Polyakov NAS of Ukraine (m. Dnipropetrovsk).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 221–236.

It is noted that under the current conditions in Ukraine there is trend of growing interest to revival of works of the national scientists-geologists of the XIX century – early XX century. Against the backdrop of scientific-practical and pedagogic-educational activity of Aleksandr Vasilyevich Gurov, the known scientist-geologist, recognized regional hydrogeologist, Professor of Kharkov University, his role in creation of branch-wise retrospective bibliography, background information and biobibliography is shown. Bibliographical support of the scientific heritage of the geologist which is considered as ascertainment of high bibliographical culture and an important constituent part of development of the information-bibliographical resource, is analyzed. Sciento-metric analysis of O. V. Gurov's works from the bibliographical point of view has been carried out, and his most important works have been defined. It is proved that the fundamental regional retrospective bibliography can be considered the monograph of the scientist titled

“Geological Description of Poltava Province”. It is emphasized that the cycle of O. V. Gurov’s hydrogeological works had made a significant contribution to the development of background information on the matters of the regional-hydrogeological study of the left-bank Ukraine, and his scientific paper dedicated to well-known scientist-geologist I. F. Levakovskiy had become biobibliographical publication.

Key words: biographistics, O. V. Gurov, Kharkov University, geology, hydrogeology, retrospective bibliography, background information.

Ученый-геолог А. В. Гуров: биография, научно-библиографическая деятельность.

Осенняя Н. В., младший научный сотрудник Института геотехнической механики имени М. С. Полякова НАН Украины (г. Днепропетровск).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 221–236.

Отмечено, что в современных условиях в Украине возрастает интерес к возрождению отечественных ученых-геологов XIX – начала XX ст. На фоне научно-практической и педагогично-просветительской деятельности известного ученого-геолога, признанного регионального гидрогеолога, профессора Харьковского университета Александра Васильевича Гурова показана его роль в создании отраслевой ретроспективной библиографии, обзорной информации и биобиблиографии. Проанализировано библиографическое оснащение научного наследия ученого, которое рассматривается как определение его высокой библиографической культуры и важная составляющая создания информационно-библиографического ресурса. Осуществлен наукометрический анализ трудов А. В. Гурова и выявлены наиболее значимые его труды с библиографической точки зрения. Доказывается, что фундаментальной ретроспективной региональной библиографией можно считать монографию ученого «Геологическое описание Полтавской губернии». Отмечено, что цикл гидрогеологических работ А. В. Гурова сделал значительный вклад в развитие обзорной информации по вопросам регионально-гидрогеологического изучения левобережной Украины, а статья, посвященная известному ученому-геологу И. Ф. Леваковскому стала биобиблиографическим изданием.

Ключевые слова: биографистика, А. В. Гуров, Харьковский университет, геология, гидрогеология, ретроспективная библиография, обзорная информация.